

Поліха Л.Я.

викладач відділення журналістики

Ужгородський національний університет

ДИЗАЙН ГОСПОДАРСЬКО- КООПЕРАТИВНИХ ВИДАНЬ ЗАКАРПАТТЯ ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Анотація. На основі аналізу графічних складових часописів у статті виявляються характерні риси у дизайні професійних видань Закарпаття 1919-1944 рр. Наведено приклади робіт художників М.Бутовича, М.Кричевського, Й.Бокшай.

Ключові слова: дизайн, господарсько-кооперативні видання, Закарпаття, М. Бутович, М. Кричевський, Й. Бокшай.

Аннотация. Полиха Л.Я. Дизайн хозяйственно-кооперативных изданий Закарпатья начала XX столетия. На основе анализа графических составляющих периодических изданий в статье выявляются характерные черты в дизайне профессиональных изданий Закарпатья 1919-1944 гг. Приведены примеры работ художников М. Бутовича, М. Кричевского, И. Бокшай.

Ключевые слова: дизайн, хозяйственно-кооперативные издания, Закарпатье, М. Бутович, М. Кричевский, И. Бокшай.

Annotation. L. Polikha. Design of economic-cooperative editions Transcarpathian of the beginning of XX century. Based on the analysis of graphic compounds of periodicals the article reveals characteristic features in the design of professional periodicals of Transcarpathian region of 1919 – 1944. It provides the examples works of such artists as M. Butovych, M. Krychevsky, J. Bokshaj.

Keywords: design, economic and cooperative periodicals, Transcarpathian region, M. Butovych, M. Krychevsky, J. Bokshaj.

Надійшла до редакції 18.07.2011

Постановка проблеми. Кожна типологічна група друкованих медіа має свій підхід до дизайну. Елементи та прийоми графічного оформлення суспільно-політичних, професійних видань відрізняються від молодіжних, дитячих, спортивних тощо. Дизайн стає одним із основних типоформуючих ознак ЗМІ, який визначає графічну схожість і відмінність часописів.

Зв'язок роботи з важливим науковим або практичним завданням. Статтю написано відповідно до плану комплексної наукової теми відділення журналістики Ужгородського національного університету «Становлення української національної преси: проблеми історії, мови та теоретико-практичної новачії» зокрема, з її підрозділом «Дизайн друкованих ЗМІ».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні вимоги і тенденції з огляду на типологічні особливості періодичних видань викладені у навчальних посібниках російського дизайнера та журналіста Сергія Головка «Типология пресс-дизайна» [4], та «Дизайн периодических деловых изданий» [3]. Автор висуває свою, оригінальну концепцію типології прес-дизайну, ілюструючи теоретичні положення прикладами конструювання поліс. Типологічним ознакам в дизайні та рекламі ЗМІ приділяє увагу російський дослідник В.Тулупов у книзі «Газета: маркетинг, дизайн, реклама / Нові підходи у виданні газет» [8], зокрема аналізує громадсько-політичні, ділові, молодіжні часописи.

У 2009 році один із номерів журналу «[кАк]» (№1(49)) був присвячений дизайну періодики. Розбитий на шість розділів, обумовлених темами видань: «Для бізнесу», «Для обраних», «Для дозвілля», «Для дизайнера», «Для картинок», «Для суто» (вузькопрофесійні), – журнал представив широку палітру модних тенденцій.

Теоретичні та практичні питання дизайну періодичних видань у своїх працях порушують дослідники В. Шевченко [9], В. Иванов [5], С. Галкін [1; 2], А. Кісельов [7], Маріо Гарсія [10] та ін.

Мета роботи. На основі образно-стилістичного аналізу ілюстративного матеріалу показати особливості господарсько-кооперативних видань Закарпаття початку XX століття.

Результати досліджень. Матеріали статті можуть бути використані при проведенні лекційних та практичних занять з реклами у студентів дизайнерських і журналістських спеціальностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рівень суспільства і його структуру певною мірою можна відстежити за наявністю професійних видань. У період між двома світовими війнами західноукраїнські землі були аграрно-сировинним придатком Польщі, Румунії та Чехословаччини. На малоземельному Закарпатті після його приєднання до Чехословаччини було дещо (та несуттєво) поліпшено становище селян, яким роздали колишні угорські маєтки як додаткові земельні наділи. Визначальну роль в економічному житті Західної України відігравала кооперація. Сільське господарство Закарпаття спеціалізувалося на виноградарстві, бджільництві, тютюнництві,

тваринництві, садівництві, овочівництві. Також певного розвитку набула лісова (лісохімічна) промисловість та кооперація. Поодинокі закарпатські періодичні видання про виноградарство, бджільництво, тютюнництво подавали новини певної галузі, практичні поради, рекомендації щодо ведення господарства тощо.

У XVIII столітті прийоми графічного оформлення періодичного видання практично не залежали від тематики, натомість у досліджуваній період зміст ілюстрації відповідає типу видання. Наприклад, у шапці газети «*Руська нива*» (рис.1) в ілюстраційній частині зображено селянина з кіньми, який плугом оре поле; у виданні «*Село*» – поле, захід (схід) сонця, плуг, урожай (рис.2).

«*Земля і воля*» – господарський і суспільно-політичний тижневик українців-членів республіканської хліборобської (аграрної) партії на Підкарпатській Русі, котрі 1936 року випустили календар, який мав надзвичайно яскравий дизайн обкладинки, розроблений відомим українським графіком *Миколою Бутовичем* (рис.3). Художню освіту цей митець здобував у Празі у Вищій художньо-промисловій школі, а також у Берліні та Лейпцигу в Академії графічних мистецтв, яку закінчив 1926 році. Обкладинка календаря «*Земля і воля*» – це оригінальний твір, на якому зображено двох селян, що підтримують своєрідний сільський герб. У витягнутому шестиграннику на чорному фоні намальовано сніп пшениці та серп. Сонячні промені, які слугують тлом, надають зображенню особливої урочистості. У нижній частині композиції розташовані дві перехрещені трембіти як символ Срібної Землі. Завершує аналізований мистецький твір стрічка з написом «Ужгород». Дизайн обкладинки М. Бутовича, виконаний в синьо-зеленій кольоровій гамі. Витвір має геральдичний характер, адже за таким принципом створено чимало гербів, де по центру розташовується малий герб, який є частиною сюжетної композиції. Символічним є і зображення сонця. Багата на символи графіка обкладинки М.Бутовича репрезентує не тільки професійну майстерність, внутрішній світ митця, але і його інтерпретацію господарської діяльності, повагу до праці тощо.

«*Подкарпатське пчолярство*». «Ілюстрована новинка пчолярів Подкарпатської Русі» – таким підписом ідентифікувало себе «Подкарпатське пчолярство» як професійне видання (рис.6). Дизайн багатокomпонентної обкладинки 1923 року включає ілюстрований логотип, рамки, характерні для модерну, змінну ілюстрацію (фото), календарні дані. Шапкою цього року видання є графічна ілюстрація із зображенням Ужгородського замку, різноманітні бджолярські атрибути. У центрі знизу зображена бджола, зверху – неповний герб Закарпаття (тільки ведмідь), розташований на фоні замку. В 1925 році «Подкарпатське пчолярство» мало два зразки обкладинки, композицію яких поділено на дві складові: перша – логотип, друга – ілюстрація (у рамці зображений будяк (чудовий медонос) із бджолами). Різниця між двома зразками полягає у зміні логотипу. Перший – назва, поміщена у рамку (рис.4), другий – назва ще з трьома графічними об'єктами (ву-

ликами, посередині яких – бджола) (рис.5). Автором останнього варіанта є художник *Микола Кричевський* (1898-1961 рр.), котрий у 1928 році закінчив Празьку мистецьку промислово-декоративну школу. М. Кричевський вчився у Й.Бокшая в Ужгороді, з 1929 року жив у Парижі, де працював театральним декоратором. Логотип М.Кричевського повторювався також на титульній сторінці.

«*Гандя*». Календар спілки виробничих кооперативів «Гандя» 1940 року як ілюстраційним, так і текстовим наповненням демонструє свої господарські та політичні інтереси (рис.7). Із вступним словом до читачів звертається Ф.Вюншер (шеф-директор дружественной централі «Гандя»), де вітає «руського брата», карпатська земля якого повернулася до тисячолітньої мадярської отчини. Ілюстрація на обкладинці передає суть цього звернення: угорець піднімається на гору до українця і потискає руку, при цьому піднятою лівою рукою вітає свого «брата». Геометричним центром композиції є зображений дружній жест рукостискання. Підсиленням емоційного впливу на глядача, а саме налаштування на добросусідські відносини є використання нюансного одноколірного вирішення та урівноваження композиції з допомогою симетрії. У наступні роки видання змінюватиме ілюстрацію.

На одній з обкладинок «Календаря Гандя» (1941 р.) представлено графічний варіант відомого твору «Бокораші» *Йосипа Бокшая* (рис.8). «Хрестоматійне полотно «Бокораші» 1946-1947 рр. – мистецький і патріотичний маніфест народного художника СРСР Й. Бокшая. Цей твір був виконаний як панно, повторений у кількох варіантах станкового живопису, один з яких, а саме 1961 року виконання, представлений у колекції музею (Закарпатський художній музей ім. Й.Бокшая – авт.). На жаль, виконаний твір як фреска у фойє колишнього та теперішнього Будинку Просвіти не зберігся. ... Прискіпливо вивчаючи деталі та нюанси тогочасні «знавці» дорікали Бокшаю певною театральністю. Ще б пак! Одягнув у святкові шати дівчат та парубків, видовишно розташували їх на березі ріки та на плоті, що плине водою» [6, с. 14]. Графічний варіант «Бокорашів» представлений і на обкладинці книги Ю.Станиця «Юра Чорний» (Унгварь, 1943).

Календар «Гандя» 1942-1943 років також містить роботи художника Й.Бокшая. Обкладинка вирізняється особливим настроєм – на фоні червоно-чорного орнаменту зображена жінка, що вишиває сорочку (рис.9). У такій самій кольоровій гамі виконаний і дизайн обкладинок «Великого сільсько-господарського календаря» 1943 та 1944 років, створені Й.Бокшаєм.

«*Великий сільсько-господарський календар*». Обкладинка календаря 1942 року суттєво відрізняється шрифтовим та ілюстративним наповненням від зразків 1943-1944 років. У 1942 року – на світліні зображено сільський гірський пейзаж, а для набору текстової частини використано Літературну гарнітуру.

До дизайну «Великого сільсько-господарського календаря» також долучився Й.Бокшай. Саме у 1943-44 рр.

Рис.1. «Руська нива», 1922 г., апріль, 13, рок III, число 15.

Рис.3. Календар «Земля і воля», 1936 р.

Рис. 2. «Село», 1924 р. январь, 18, рочникъ V, число 2.

Рис.4. «Подкарпатське пчолярство», 1925 р., январь-февруар, рок видання III, число 1-2.

Рис.5. «Подкарпатське пчолярство», 1925 р., март-апрѣль, рок видання III, число 3-4.

Рис.6. «Подкарпатське пчолярство», 1923 р., август, рок видання I, число 3.

Рис.7. "Календарь "Гандья", 1940 р., рочник I.

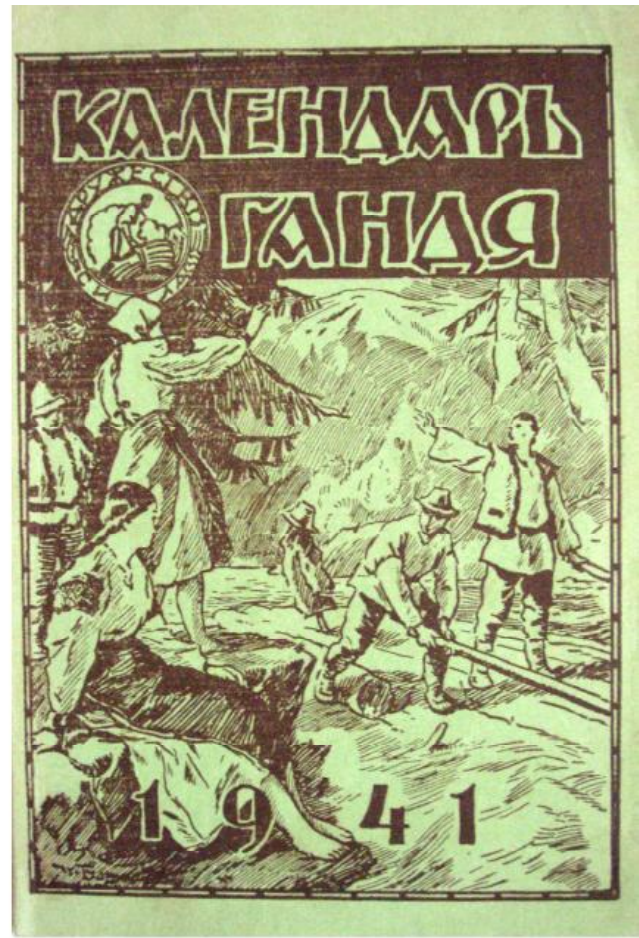

Рис.8. "Календарь "Гандя", 1941 р., рочник II.

Рис.9. "Календарь "Гандя", 1942 р., рочник III.

Рис.10. «Великий сельско-хозяйственный календарь», 1943 р.

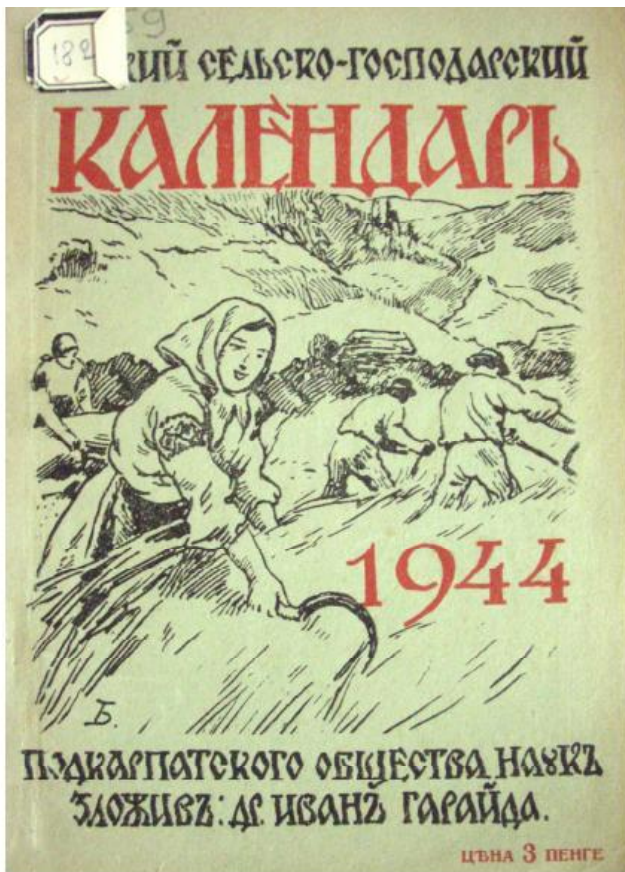

Рис. 11. «Великий сельско-господарский календарь», 1944 р.

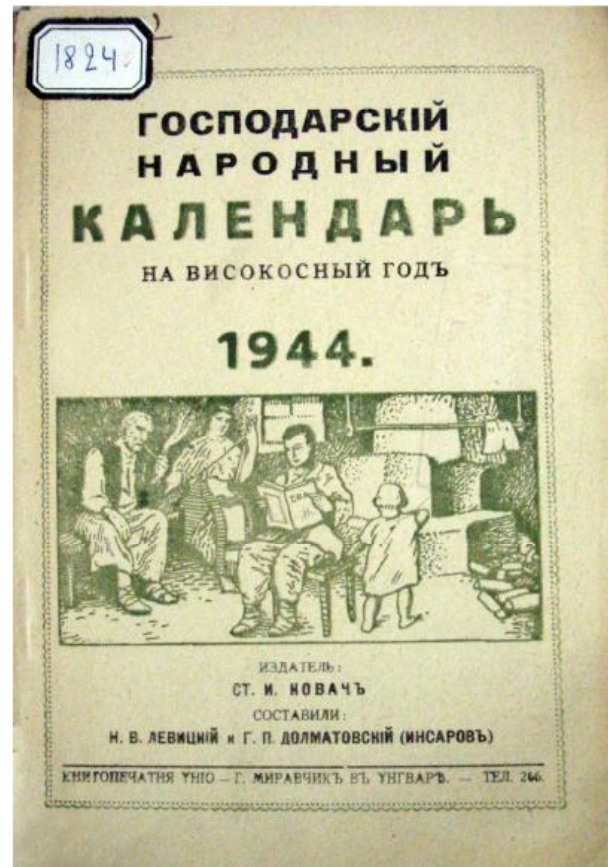

Рис. 12. «Господарский народный календарь», 1944 г.

Рис. 13. «Великий забавный и господарський Календарь на годъ 1932», 1932, годъ изданія V.

Рис. 14. «Великий забавный и господарський Календарь 1939», 1939.

Рис.15. «Kárpátaljai Magyar gazda naptár», 1923 г.

Рис.16. «Подкарпатский земледельский календарь», 1926 г.

Рис. 17. «Szőlősi ujság», 1935, március, 30, VIII. évf., 13. szám.

Рис. 18. «Dohánytermelő», 1928, június, 30, II. évf., 6. szám.

на обкладинках цього видання розміщено роботи митця, а шрифт, використаний для напису, імовірно також розробив цей майстер. Композиція обкладинки календаря 1943 року є сполученням сюжетного реалістично трактованого зображення сценки з сільського життя та шрифту (рис.10). Обкладинка виконана у дві фарби (чорну і червону). Зображення дівчини має велику кількість активних червоних плям, що привертає увагу реципієнтів. Квадратну форму ілюстрації розриває силует червоної хустки, який накриває невеликий фрагмент букви у назві, – один із найпоширеніших дизайнерських прийомів накладання елемента зображення на шрифтову частину. Художник наділив цю ілюстрацію певним діагональним рухом, вирівнявши майже паралельно по діагоналі веретено (у дівчини) і палицю (у хлопця). Крім цього, такий рух збігається з деякими лініями шрифту. На обкладинці календаря 1944 року розкрито тему сільського життя, наповненого переважно важкою працею (рис.11). Простір та динаміку композиційного рішення додатково підкреслено відсутністю рамки. Створена художником багатопланова перспектива демонструє географічний простір характерний краю.

Композиція обидвох обкладинок 1943 і 1944 років «Великого сільсько-господарського календаря» схожа, за винятком деяких деталей: накреслення букв у написі «КАЛЕНДАРЬ» та обрамлення ілюстрації у зразку 1943-го року.

«Великий забавний и господарський Календарь» (рис.13) у 1932 році на своїй обкладинці використовує живописну повноколірну ілюстрацію, яка вже в 1939 р. матиме графічний хроматичний варіант (рис.14). На ній зображено батька, котрий читає дітям книгу (у кольоровому зразку за плямами вгадується макет цього ж календаря, у чорно-білому графічному – іншого видання). Крім просвітницької ідеї ілюстрація виконує водночас і рекламну функцію, адже читає селянин «Великий забавний и господарський Календарь». Статична композиція та характерна м'якість в тональному вирішенні обкладинки 1932 року передає спокій домашньої обстановки.

У дизайні календарів можна виділити два способи подачі обкладинки: перший – із року в рік ілюстрація та дизайн незмінні, другий – логотип здебільшого залишається, зазнає змін тільки ілюстрація. У цьому випадку хроматичне відтворення ілюстрацій на обкладинці календаря відбулося скоріше за все через економічні причини (можливо, брак коштів).

«Господарський народний календарь на високосний годь 1944». В оформленні обкладинки видання застосовано класичний підхід до побудови і наповнення композиції (рис.12). Центрове, осьове вирівнювання шрифтових та ілюстраційних елементів об'єднане декоративною рамкою. Четверту частину обкладинки займає сюжетна ілюстрація, де зображено сім'ю. Ефекту спокою досягнуто, з допомогою не тільки сюжету, але й графічних засобів. Зокрема, малюнок виконано м'якими короткими штрихами, у деяких місцях – крапками, центральна осьова композиція робить зображення, ще більш статичним та урівноваженим. Воєнних дій на території краю

поки що немає, хоча зображений на обкладинці спокій відносний, адже на час виходу календаря на Закарпатті господарювали гортисти і німецькі фашисти.

«Kärpätaljai Magyar gazda naptár» («Карпатський календар угорського господарства») 1923 р.– угорське видання, на обкладинці якого зображено чоловіків у національному одязі: один косить пшеницю, двоє інших в'яжуть снопи (рис.15). Слово «kärpätaljai» вигнуте дугою, ніби повторює опуклість сонця, що сходить на горизонті. Сюжет відтворено у двох кольорах: чорному та світло-коричневому. Тепло фарб і м'якість графіки невідомого художника передають нелегку щоденну працю селян.

На ілюстративних заставках до кожного місяця календаря також зображені сцени із сільського життя. Календар має велику кількість реклами, тому характерною рисою його сторінок є еkleктика. Та серед різних стилів найбільше представлений модерн, зокрема в трактовці рамок.

«Подкарпатській земледельській календарь» (1926 р.). На обкладинці цього видання вміщено малюнок, де зображені двоє селян, які орють землю плугом (рис.16). Центральна осьова композиція підпорядкована законам класицизму. В середині календаря еkleктика: різні графічні складові мають риси бароко, модерну, класицизму, конструктивізму.

Угорська газета **«Szöllösi ujság»** практикувала зміну логотипів, у 1934 році взірць шапки мав також ілюстративну частину, що відрізнялася особливим художнім підходом (рис.17). Переклад назви видання з угорської звучить як «виноградне періодичне видання». Відповідне й «виноградне» оформлення – літера «S» зроблена у вигляді гілки з відгалуженням грона винограду. Досліджуване періодичне видання друкувалося у місті Sevluš, згодом перейменованого у Виноградів. У ті часи у цьому ставовинному містечку, крім виноградарства, добре розвивалося ще й тютюноцтво. «Тютюнова» газета теж була серед періодичних видань Закарпаття. **«Dohánytermelő»** (з угорської – тютюнове виробництво) – професійне видання з художнім вирішенням логотипу (рис.18). Центрового вирівнювання надає графічне зображення тютюну, де дугою розміщено напис. Декоративна лінійка, що імітує угорську вишивку, підтримує тональність букв та загальну композицію.

Висновки. Індустріалізація кінця XIX – початку XX ст., що відбувалася у розвинених країнах світу, ще не вповні охопила Закарпаття. Тому на сторінках періодичних видань краю не було графічних втілень технічної революції та захоплення технократизмом, що був притаманний західним часописам. Деревообробна промисловість – основна форма господарства краю у досліджуваній період, не мала фахового видання, на сторінках якого можна було б відстежити новітні технічні досягнення в галузі. Закарпатський художник Й.Бокшай у картині «Бокораші» відобразив тодішній сплав лісу, працю верховинців, зокрема один із графічних варіантів цього твору – в дизайні обкладинки «Календаря Гандя». Локальність кольорів, виразність контуру та силуету є доступними для сприйняття сюжетно-тематичних композицій

художника Й.Бокшай. Вимушену стриманість колірних рішень, зумовлених обмеженими технічними умовами виготовлення друкованої продукції краю початку ХХ століття, майстер із недоліку перетворює на перевагу, застосовуючи символічні кольори української вишиванки – чорний та червоний. Ці кольори активізують, організують форму, та надають логічної завершеності композиціям відомого майстра.

Одиничні прояви геральдичного підходу до дизайну часописів, зокрема художників М.Бутовича та М.Кричевського романтизують та возвеличують селянську працю. Закарпаття – аграрний край, відповідно, основними персонажами ілюстрацій є селяни, їхня праця, побут, атрибутика. Емоційне навантаження є важливим елементом закарпатських часописів, а саме відтворення спокою та смиренності перед важкою працею. Таке відображення дійсності, навколишніх предметів, доповнене символічними елементами, створювало візуальний образ господарсько-кооперативних видань.

Література:

1. Галкин С. И. Оформление газеты и журнала: от элемента к системе [учебное пособие] / Станислав Илларионович Галкин. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 152 с.
2. Галкин С. И. Техника и технология СМИ: Художественное конструирование газеты и журнала: [учебное пособие] / Станислав Илларионович Галкин. – М.: Аспект Пресс, 2007. – 215 с.
3. Головкин С. Б. Дизайн деловых периодических изданий: [учебное пособие для студентов вузов] / Сергей Борисович Головкин. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 424 с.
4. Головкин С. Б. Типология пресс-дизайна / Сергей Борисович Головкин. – М., ФГОУ ДПО «Институт повышения квалификации работников телевидения и радиовещания», 2009. – 112 с.
5. Иванов В. Ф. Техника оформления газеты: [курс лекций] / Валерий Иванов. – К.: Знання, 2000 – 222 с.
6. Йосип Бокшай: [каталог робіт]. – Ужгород: Шарк, 2008. – 96 с.
7. Киселев А. П. От содержания – к форме: Основные понятия и термины газетного оформления [лекции] / Киселев А. П. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1974. – 48 с.
8. Тулупов В.В. Газета: Маркетинг, дизайн, реклама : Новые тенденции в издании газет / Владимир Тулупов – Воронеж : Кварта, 2001. – 320 с.
9. Шевченко В. Е. Оформлення сучасного газетного видання / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут журналістики / За заг. ред. В.В.Різуна. / Вікторія Едуардівна Шевченко – К., 2003. – 344 с.
10. Garcia, Mario R. Contemporary newspaper design : a structural approach.: / Mario R. Garcia, – Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, ©1981. – 302 p.